

"עמוד היראה"

עתוניו של בעל "לב העיברי"

דב גנחובסקי

על רבי עקיבא יוסף שליזנגר, כתביו, מלחמותיו ויסוריו, סופר רבות. האיש שהיה ציוני לפני היות הציונות, חוזה המדינה לפני רבים אחרים, ועם זאת חרד שבחרדים וקנאי שבקנאים, זכה להארה של הרבה פנים באישיותו ובתולדותיו. הרוצה לראות בכירור כיצד משכו את זכרו של האיש לכיוונים ולצדדים שונים, ו"החליקו" חלקים בתולדותיו ובכתביו שלא התאימו לדגם המוכן, די שיעיין בערך אודותיו ב"אנציקלופדיה של הציונות הדתית" מחד, ובמאמרים כגון "לוחם ותולם" מאת בצלאל לנדוי ב"המודיע" (י' בשבט תשנ"ב) מאידך.

בין כל השאר, היה מחבר "לב העיברי" (ראשי תיבות שמו, ר' עקיבא יוסף בן ר' יחיאל) גם עתונאי, או למצער ניסה במשך שנים לא מעטות בתקופת חייו בירושלים לעסוק בעתונאות.

רבי עקיבא יוסף שליזנגר נולד בפרשבורג, היא ברטיסלבה, בה' ככסלו תקצ"ח (1837). עוד בבית אביו התעניין, בנוסף ללימודי היהדות המסורתיים, בחקלאות. לימים, בהיותו בארץ, אמר על עצמו: "אני חקלאי". הוא הוסמך לרבנות על ידי ה"כתב סופר" ועל ידי המהר"ם שיק, ונשא לאשה את בתו של הרב הלל ליכטנשטיין, רבה של קולומיאה בגליציה, ובביתו ישב עשר שנים. בשנים אלה ניהל מלחמה ענפה נגד הרפורמה, והיה אולי הראשון שהציע התארגנות כללית של החרדים נגדה. בתרכ"ה (1865) פירסם את "לב העיברי", אף הוא בנושא זה. אי הצלחתו במלחמה ברפורמה הביאה אותו ליאוש מן הגולה ולשליטה, והוא החל בהכנות לעלייה ארצה. לניסיונות לפתוח, במשרות רבנות שונות, להישאר בהונגריה, ענה: "כבר כתבתי תנאים עם כלה אחרת והיא ארץ ישראל אשר לא אוכל לביישה." את ארץ מולדתו עזב בחבא, ובתרכ"ל (1870) הגיע לירושלים.

בתרליג פרסם את תוכניתו הכוללת למדינה יהודית, ליישוב הארץ ולפיתוחה. בין השאר נכנס לפרטי פרטים בנושאי הביטחון והעלייה, דברים שאיש לא העז לכתוב עליהם באותם ימים — ועורר עליו את זעמם של ממוני ה"כוללים", שראו בתוכנית סכנה מוחשית לשיטת ה"חלוקה". בינתיים פירסם את ספרו "בית יוסף חדש", ופסק הלכה שכלל בו, שהתיר לעבור על חרם דרבנו גרושום האוסר ריבוי נשים במקרה של אשה הממאנת ללכת אחר בעלה

ממראות ירושלים בעת הופעת "עמוד היראה" — רוכלים יהודים ומרכולתם

סיפור נפלאות מחיפה

לניסיונותיו העתונאיים קרא רבי עקיבא יוסף כמכנה משותף בשם "עמוד היראה", לעתים בתוספות לפני ואחרי שם זה. את הפילוסופיה העתונאית שלו הביא ב"הקדמה הקטנה" לספרו "חברא מחזירי עטרה ליושנה עם כולל העברים" שראה אור בירושלים בתרל"ג. הוא הספר הכולל תוכנית מקיפה ומפורטת להקמת מדינה יהודית בארץ ישראל:

והזהרו בדברכם שלא לקבל בקל (=בקלות) דבר מארץ ישראל וזולת מן המיודעים, כי פה איש הישר בעיניו עושה לו חותם גדול, אמתיים ארכו ואמתיים רחבו ותבנית כותל מערבי עליו עם פסוקים ממגילת סתרים על שם עיר הקודש, מלשין ונכזב לכבדות ומושל בכיפה במכתבי העתים וכו' ומי יאמר לו מה תעשה...

הניסיון העתונאי הראשון הידוע לנו הוא "ספר עמוד היראה ועמוד התורה", עולת חודש (=ירחון) לחיווק הדת וישוב הארץ. מחודש תשרי עד ניסן שנת תרל"ט לפ"ק. זהו הנוסח בדף השער שצורף לגיליון אדר, ואמור היה לשמש לכריכת כל החוברות שהופיעו בתקופה זו, במחצית הראשונה של תרל"ט. דף זה צורף לחוברת האחרונה, כנראה השביעית במספר, והיא היחידה שידועה היום, וכותרתה "בעזה"י, עמוד היראה, לפרט לציון גואל תביא — אדר שנת תרל"ט הר קדשיך לפ"ק". שמונה עמודים בקוורטו קטן, כשמרבית הקטעים בחוברת הינם "תשלום", כלומר המשכים, לדברים שהותחלו כבר בחוברות הקודמות. בעמוד הראשון, מצידו השני של השער מופיע עמוד "מפתחות" לכל שבע החוברות. החלוקה הפנימית היא בין "עמוד התורה", שקטעיו הינם קטעי הלכה ו"עמוד היראה", שמרכיביו הם דרשות, מדרשי פסוקים — ומידע על ענייני הארץ.

על קטע מסוים מחוברת קודמת, שכותרתו היתה "באו חשבון" ועסק בענייני ירושלים, מסביר שלזינגר מדוע לא יבוא לו "תשלום", כלומר המשך:

סיום הדבר הזה אני כעת, כי הקיפוני חבילות מכתבים מגדולי ישראל הי"ו שלא לעורר קנאות, וחלילה לי לעורר קסתי כעת למחלוקת, חלילה וחלילה, לא יאבה ה' סלוח מי אשר חפץ להצית חנם אש הנצחון (=התנצחות) בציון ה"י (=ה' ירחם), והבוטח לבכות הוא יודע כי אני שלום — יהי רצון שנזכה להחזיר העטרה ליושנה כאשר שם העיר בראשונה ה' שמה ביראה ושלום, כן יהי רצון אמן.

החוברת ששרדה עוסקת בשני נושאים עיקריים. הראשון הוא הסבר מדרשי לפירוש הפסוקים בברכת יעקב לזבולון ויששכר, לפיו הראשון עסק במסחר וחקלאות כדי לפרנס את אחיו שעסק בתורה. "מאמר זבולון ויששכר" זה כוונתו, כמובן, לעודד את התמיכה ב"תורת ארץ ישראל".

החלק השני מתאר מסע על פני הארץ, כרפורטז'ה הכוללת הכל, מדיווחים ועד ל"סיפורי צבע". אף כאן זהו "תשלום", המשך

לארץ ישראל, נתן בידי מתנגדיו נשק נגדו. הם האשימוהו בעזות פנים, התיימרות להיות נביא ועוד, ודנו את ספרו זה לשריפה. "אנחנו מחרימין ומנדין ומשמתין את ספר 'בית יוסף חדש' בכל מיני חרמות ושמתות, שאסור לקרות בו, ולהחזיקו בבית בכל מדינות ומדינות, כי הוא טעון גניזה ושריפה. בכל מקום אשר יבוא הספר הנזכר תדונו אותו בשריפה לבער חמץ, כאשר כן עשו להספרים אשר באו לידינו", כתבו והתמו עשרות מרבני כולל אונגארן וראשיו וכוללים אחרים בירושלים.

ממוני כולל אונגארן ופרנסיו לא בחלו בשום אמצעי במלחמתם בו. כך מסופר, כי כאשר באו בני הכולל לקבל את כספי ה"חלוקה" שלהם, נאלצו לחתום על כתב פלסתר נגד שלזינגר כתנאי לקבלת הכסף. בני משפחתו בהונגריה דאגו לשלמו וביקשו ממנו לחזור אליהם, והוא ענה "טוב למות בירושלים מלמלוך במצרים".

שלזינגר נימנה עם מייסדי פתח תקוה, ויחד עם חותנו רכש עשר חלקות אדמה במושבה זו. על אדמה זו השתלטו בעורמה ממוני "כולל אונגארן" ונישלו אותו ואת משפחתו מנחלתם. גם פסקי דין חוזרים ונשנים לטובתו של רבי עקיבא יוסף, מטעם גדולי הרבנים והפוסקים ואף בחתימת הסמכויות הרבניות בהונגריה שהיו המקובלות כביכול על כולל אונגארן וראשיו, לא השפיעו עליהם במאומה. בתרס"ג (1903) עורר שלזינגר שוב מחלוקת עזה בירושלים בפסקו לחדש את התקיעות. בשופר בראש השנה שחל בשבת.

שלזינגר נפגש עם הרצל בביקורו בירושלים, וראה בהצעה בלפור אתחלתא דגאולה. על בוא הנציב הראשון סמואל ארצה בירך בשם ובמלכות את הברכה הקבועה לקבלת פני נשיאי ישראל. הוא היה אולי היחיד בין חרדי ירושלים שאותו היתה כרויה להתפתחויות הבין לאומיות, כפי שגם נראה להלן, והצר מרה על כל הזדמנות שהוחמצה להשגת שלטון עצמי יהודי בארץ. ב-1906, למשל, סיפר:

כאשר היה מפורסם כי ארץ ישראל היתה אז עומדת להמסר עם סוריא, כמו חצי בחנם, בשביל צרכי המערכת הנצרכת (=הסכסוך התורן בין תורכיה ורוסיה) או בשביל המלחמה אשר היתה אז כנודע (=מלחמת הבלקנים) ועל כן הייתי מכריז ומעורר בכל מיני כוחות האפשרות, אולי ימצא לנו מקום, ומה גם שהיה בנקל או להשיג רשיון לנוע על זמן על כל הארץ חפשי, בלא המס הכבד, ורק אם היו דורשים לה, אך ביניהם היה (=הוא עצמו) ללעג ולקלס וכמשוגע, איש הרוח.

בשנותיו האחרונות, עד פטירתו בא' באייר תרפ"ב (1922), נתמך על ידי מרכז "המזרחי". הוא ביקש שיקברו אותו בבית הקברות העתיק בהר ציון, אך לא היתה כל אפשרות לכך, והוא נקבר בהר הזיתים.

הגיליון הראשון והיחיד. זהו עתון אישי ביותר, בדומה לקודמו שממנו ציטטנו לעיל. נביא כאן קטעים ממנו. הסוגריים העגולים — במקור. המרובעים — הסברים שלנו.

עמוד היראה

דברים אחדים

קראו לפנינו מקונטרס אשר יצא בלשון ספרד [=לדינו] בשם "התקוה" (אדר) [= "לה בואינה איספיראנסיה", "התקוה הטובה", החשוב בעתוני הדינו בעיר זו, חוברת אדר תרל"ט], ענין הלואה גדולה שלקחה הממשלה יר"ה מבית רוטשהילד הי"ו, ונתנה כל א"י וסוריה כמשכנתא. ומעריך שם סדרי מערכה (פלאן) אשר כתבו שרי צרפת אשר בדרך זה ישובו בני ישראל אחת לאחת לאדמתם. ומתחיל לחשב מן אשר זה עשר שנים נעשה לישוב א"י עד עתה. ואם כך יוסיפו לעשות אז בונה ירושלים ה' וגם נדחי ישראל יכנס, וישישו מדבר וציה...

עצה טובה

כל מי אשר חפץ להיות לו נחלה בהר הקודש, עצה הנכונה לזה כך היא, אחרי אשר יצא הורמא [=רשיון, והכוונה להיות המחודש לרכישת קרקעות ע"י זרים בעקבות קונגרס ברלין] מן הממשלה יר"ה ובא שר מיוחד להשגיח למהר קניני הנחלות בזמן הזה [הרפורמה ב"טאבור"], על כן לפי החשבון הזה כעת יכולין להשיג בעד אלף זהובים פלורין בית ונחלה מרווחת, וגם בעד ה' מאות בצמצום עם בית קטן. אמנם מובן כי אי אפשר לישב בלא מנין ומקוה ושוחט. על כן לכל הפחות צריכין ליקח ביחד נחלה טובה בעד עשרת אלפים ביחד, ולצרף כל אחד ולעשות ישוב נכון... ואשר אין לו מזומן אלף או ה' מאות, יקבע לו מקום (שפאהר קאסא) [=קופת מילווה ותסכון] שיהיה מוקדש ומוקטר לנחלת ארץ ישראל, עד אשר ישיג כדי גאולתו, ואחת לאחת יצרף החשבון להוסיף על ביתו ונחלתו, ומדי יום ביומו קובץ על יד ירבה. ותלי"ת [=ותהילה לה' יתברך] כעת במקת הזול וכפי חשבון לכל פרוטה יתוסף לו קרוב לקנין אמה ה' טובה בא"י. וכשיגיע תור יכול הוא או אחד מבניו לעלות לנחלתו, ולא יצטרך אז כי אם לקחת צידה לדרך על הספקתו לימים עד אשר יוכל לאכול מתבואת הארץ. ותן לחכם ויחכם עוד, להבין דבר מתוך דבר איך בחכמה יבנה בית והון על נחלת אבות יזע"א.

מחוברת קודמת שלא הגיעה לדינו, אולם אין בכך כדי לפגום בתוכן. להלן קטע מחלק זה:

והיה בדעתי ליסע למירון על הלולא דרשב"י האי שתא (=בשנה זו), ולקחתי לי חמור והייתי שם, ומשם באתי לחיפה כדי לשוב דרך הים על הספינה. ואחרי כואי לחיפה גמרתי לבקר את מערת אליהו הסמוכה, ונתעכבתי שם בשמעתי את נפלאות ה' אשר עין בעין רואים פלאי פלאות כמה חליים נתפאו.

ועיני ראו ולא זר כאשר בשנת העברה נכנס רוח רעה בנערה יתומה בירושלם והיא בת י"ג שנים ומלומדת היתה. פתאום יצאה מן הדעת לדבר דברים מבהילים לקלל על כל דבר שבקדושה ה' ירחם. ונתקבצו רבים לראות פלאים ואמרה כי נכנסו בה שתי רוחות של מומרים, ולפעמים נתעלפה עד לבסוף נתכווצו גידיה והקול יוצא מלעג ומזמר. ועשו לה לחשים וקמיעות ואיזהו מרבנים גם באו בשופרות להחרים הרוחות ותלעג להם, וגם הרוחות לא פחדו עוד מחרמיהם. רבים ראו כן תמהו מה אנוש, ורק פעם בפעם יצא מפיה כי אליהו ז"ל הוא יושיע לה. והסכימו על כן קרוביה להוליכה אל המערה הזאת אשר בה המנהג לישן בתוכה ג' לילות, וכל פעם בא לחולה בחלום להגיד לו רפואתו. וכן הובאה הנערה הזאת מקושרת ומכווצת בגידיה בלי תואר בן אדם עוד, וישנה שם, ובלילה בא אליה בחלום איש זקן ועמו איש בחור — יש פותרין זה על אליהו ז"ל ואלישע — ואמרו תטבול בים כנרת ושב ורפא לך. וכן עשו לה והנה היא שבה כאשר היתה מקדם בריא ושלם — בינתים שכחתי מועד הספינה (ליפו) מרוב התמהון וכאשר שבתי לחיפה אמרו הספינה הלכה לה, והייתי מוכרח על ידי כך להתעכב שבוע או שבועיים, גמרתי תחת כן אתנהלה עם חמורי על דרך חוף הים מן חיפה ליפו ושני ערביים גם המה נסעו עמי.

בסוף הגיליון מופיעה פנייה לקוראים "כל אשר יחפוץ להחזיק בידו", לכסף: "ישלח דברו במוקדם", וכן הודעה כי מי שחסר לו גיליון מהקודמים, יפנה ויקבל אותו — שכן הכוונה היא לחבר את הגיליונות ביחד, "כל חצי שנה מחברת אחת". במציאות, לא יצאה יותר מאותה מחברת אחת בת שבעה גיליונות.

בניסן תרל"ט פירסם רבי עקיבא יוסף את "העתון" ביותר בין עתוניו, "עמוד היראה", בלי שער, ארבעה עמודים כפורמט קטן, נדפס בדפוסם של אליהו ומשה חי ששון. עיקרו דווקא חדשות, המשולבות גם כאן ברבוי תורה ודרושים מעניין ה"חדשות", כאשר פסוקים ושברי פסוקים משולבים לרוב בטקסט. כמרבית קונטרסי וחלק מספריו של רבי עקיבא יוסף שנדפסו בירושלים, אף זה, "עמוד היראה", הוא נדיר ביותר. עותק אחד שלו נמכר זה לא מכבר במכירה פומבית של "אגודת חובבי יודאיקה" וייחודו בכך שבשוליו הערה בכתב ידו של רבי עקיבא יוסף, תוספת לחלק המדרשי של קטע הפתיחה, דבר המוכיח נוספות שהיה בדעת המחבר-העורך להמשיך בהוצאת כתב העת, כפי שהבטיח בסוף

מקלט מקלט

"תכן לך הדרך", ורבותינו ז"ל (מכות י') רבי אליעזר בן יעקב אומר מקלט היה כתוב על פרשת דרכים כדי שיכיר רוצח ויפנה לשם [לעיר המקלט] עיין שם. בחודש הזה מצא נוסע ענגלענדער [=תייר אנגלי] אבן גדול כזה ג' שעות לצד "באב אל וואד" (מרחק שלש שעות משער הגיא) באותיות גדולות מראות "מקלט מקלט", והודיע זה ללונדון, ושלחו ליתן הון

עצום בעד אבן זה. וכדי ליקח אותה עשה בתחבולה אהל עליו, ובפנים ניסר יום יום. אך עוברים ושבים בני כפרים הודיעו הדבר למשפט בסעראיא [=בית הממשלה בירושלים] ותכף שלח הפחה היל לסוכב האהל. וגמרו הם [=האנגלים] הנסירה ולקחו הם [=התורכים] העמוד ושלחו אותו לסטמבול [=קושטא]. ואמרו, רצו ליתן י"ב אלף ליטרא שטערלינג ולא נתרצה הפחה כי אם לשלוח אותו מיד לידי הממשלה יר"ה.

"עמוד היראה" - עולת חודש (ירחון)

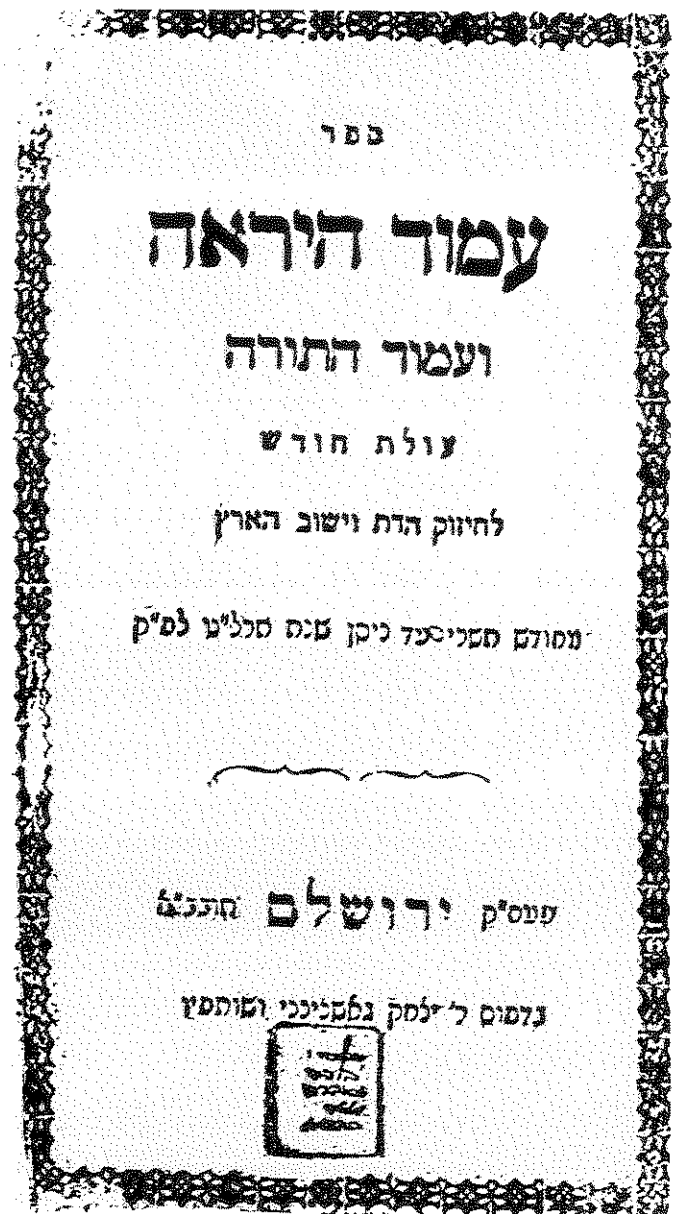
עמק חברון ת"ו

עלתה השלהבת מקרית ארבע ועד ירושלים הגיע, מריכה גדולה [המחלוקת על הרבנות בחברון בשנת תרל"ט, כאשר ניסו להדיח שם מהמשרה את רבי סלימאן אליהו מאני ולמנות במקומו את הרב רחמים יוסף פראנקו. חברון יושבת בהר, והביטוי "עמק חברון" כבר מכיוון להביע דעה לגבי אותה מחלוקת] ותהי המלחמה כבדה, ועל כן מיהר שלח לן הרב המחבר הצדיק שליט"א [הרב מאני], להדפיס קונטרס "מאמר השלום" הרצוף פה, לקיים "וקראת אליה לשלום". ובעת אשר הייתי עומד מוכן ומזומן לתקוע בשופר למלחמת ה' ותורתו, עמו ונחלתו, ובהגיע תור דברים היוצאים מן הלב טהור אלו אלי נפל החרב מידי, אמרתי פן תכלית הזה, אשר מושל ברוחי פעולותיו לפניו, גם להם להשיב אחר ימינם של אלו מן מחלוקת שלא לשם שמים על כל פנים - ובקוצר אומר הגיע העת לקיים גלינה בכפרים, כי מי שהוא ירא אלוקים לאמיתו, הבט אל עמל לא יכול, ואם פוצה פה הוא סכנת נפשות בפועל, מלבד שלא יתרבה חס וחלילה כל מיני עלילות וחרופים וכל מיני זיופים ובלבולים, אשר שולחים עליו להקדיח תבשילו ברבים רחמנא ליצלן. וכנאמר (פסחים נ"ד) אוי לנו מבעלי קולמוסין שמחריבין את מקדשינו. מה גם בעת כזאת אשר נאמר עליה "וגברו בעלי לשון ואין תוכחת ה'" [בדברו על הזיופים ועל "בעלי הקולמוסין", ייתכן ושלזינגר התכוון גם לזיוף התימתו שלו על קונטרס התמיכה ברב פראנקו, "דמעת עשוקים"].

(תשלום יבא) [=המשך יבוא, הבטחה שלא קוימה].

רדיפות וחרמות

ההמשך של "עמוד היראה" היה, לפי פרידברג ב"בית עקד ספרים", בשנים תר"ם-תרמ"א (1880/81), אולם ייתכן שנפלה אצלו טעות, שכן אינו מציין שום פרט נוסף. בשלב הבא, בתרמ"ג, פירסם רבי עקיבא יוסף "קול קורא: עמוד היראה לחזק הדת וישוב הארץ, מכתב גלוי". שושנה הלוי ציינה ב"דפוסי ירושלים הראשונים" כי גיליון זה, בן 12 עמודים, הינו יקר המציאות, והדברים נכונים

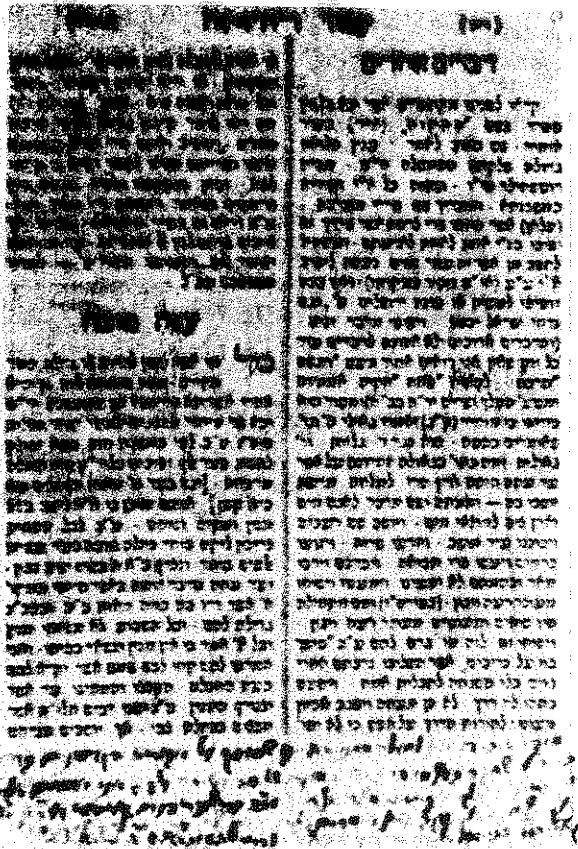

לגבי כל הוצאות "עמוד היראה". כתב שלזינגר בהקדמתו:

"הנה שחר קמתי לעשות על דבר יישוב ארץ ישראל מן שנת ת"ר ג"ל (תרל"ג, שנת חיבור "כולל העברים") ורכת צררוני ה' ירחם. על כן לא עלתה בידנו עד עתה כי אם זה המעט... ואני לא אוכל עוד לצאת ולבוא כשנים קדמוניות, וחתני הכהן (להלן) נ"י איש אמונים בחר לו לעמוד על המשמרת, להוציא את העמודים הישנים האלו, עמוד היראה ועמוד התורה, אולי ירצה ה' לעולתו... וה' אלקיו יהיה עמו ויעל, ואת אשר לא עלתה בידי יעלה בכח זרעו דאהרן להעמיד שלום אמת בעולם... הלא כה דברי עמוס התלאות, חלוש בכריאות, מצפה לישועות, העבד העברי (=עקיבא בן ר' יחיאל) עקיבא יוסף הי"ו".

חתנו של ר' עקיבא יוסף, אברהם הכהן פרידמן, קיבל עליו את המשימה: "קבלתי עבודת הקודש... והמקבלים ישמרו את הכל לחוברם יחד בין ספרי הקודש למשמרת דור דורים". עתון זה היה דו לשוני, עברית וגרמנית-יהודית. גם ממנו יצא גיליון אחד בלבד. חלפו שנתיים, ובתרמ"ה (1885) ראה אור גיליון יחיד של "מחזיקי הדת עמוד היראה משנת תרמ"ה לפ"ק, קול מציון, שטיממע פאן ציון". שמונה עמודים כפורמט קטן. זהו הניסיון האחרון הידוע לנו של ר' עקיבא יוסף שלזינגר בתחום העתונות. יצויין כי העתונים הללו נדפסו כל אחד בדפוס אחר: דפוס אליהו ומשה חי ששון, דפוס יצחק גאשציני ושותפיו, דפוס אהרן עזריאל רוקח ואלחנן טננבוים ודפוס יואל משה סלומון – אף זו עדות לרדיפות שנודף בעל "לב העברי", ולנדודיו – גם בין בתי הדפוס. בין תוכניהו שאף להקים בית דפוס לעצמו, אולם הדבר לא עלה בידו, והמדפיסים חששו לפרנסתם ול"חרמות" בעטיו. כך למשל האשימוהו שאת ספרו "בית יוסף חדש", הדפיס "על מכבש דפוס של כת המיטינארין המדפיסים עליו דרשות המסיתים". על אף שהספר נדפס בדפוס סלומון וגאשציני, בלי שהדבר הוזכר בשער. כעבור שנים רבות, בתר"ס (1900), עדיין נאלץ שלזינגר להסביר, בספרו "שמרו משפט עם התנצלות", כי "ידוע לכל כי מחציתו של הספר ("בית יוסף חדש") נדפסה אצל הר"י מדפיס (=דפוס יואל משה סלומון) ומחציתו השנייה בדפוס העברי בחצר הרב מבריסק (דפוס יצחק גאשציני)".

בני משפחתו של רבי עקיבא יוסף היו, כפי שראינו, עוזריו בחייו ומפרסמי כתביו אחרי פטירתו. בנו ר' שמעון שלזינגר שימר

עמוד מתוך "עמוד היראה", כמו ספרקודש

פריטים רבים מכתבי אביו שלא היו ידועים אילולא עשה זאת. אחד מחתניו, ר' אברהם הכהן פרידמן, כבר הוזכר בהקשר זה. חתן אחר, ר' משה מרדכי חייקין עסק בהשלמת מהדורה שנייה של הספר "ברית עולם קמא" והוצאתה לאור. נכדו ר' הלל שלזינגר הוציא לאור מספרי סבו, ולאחרונה ממש הוציא נינו ר' חיים גולדברג מחדש את הספרים "ברית עולם", "מחזירי עטרה ליושנה עם כולל העברים" ו"שמרו משפט" במהדורה מחודשת, עדות נוספת לחיוניות הדברים ולמידת הביקוש להם גם כיום.